

(1) ˘ ˘ // ˘	(6) ˘ - ˘	(11) ˘ ˘
(2) ˘ ˘ ˘ // ˘	(7) ˘	(12) - ˘
(3) ˘ ˘ ˘	(8) ˘ ˘ // ˘ ˘	(13) ˘ ˘ ˘ ˘
(4) - // ˘ ˘ ˘	(9) // ˘ ˘ ˘	(14) ˘ ˘
(5) ˘ ˘ ˘	(10) ˘ ˘	(15) ˘ ˘ ˘ // - // -

In kaj je celotni vtis takšne iktično-intonacijske podobe, ako jo spopolnimo z vsebino, ki nam narekuje tempo govora, in z njegovo glasovno barvitostjo? — Morda imamo vsaj malo smisla za glasbo: zapojmo metrično shemo sklopov in skupin, ali pa jo zaigramo na klavir! Ako za vsak sklop izgovorimo zlog »tram«, dobimo posebno melodijo, ritmično sliko odstavka. Ali nas ne spominja na posmrtni marš? — Da, o tem, o smrti govori odlomek. Ritem se potemtakem popolnoma sklada z vsebino odlomka, ki bi mu lahko nadeli naslov »Smrt«.

Takšna je torej ritmika tega proznega odlomka. Druga človekova doživljajska področja bi se v prozi izrazila z drugačnim ritmom. Pri dobrem pisatelju je to nujno. V velikih proznih tekstih imamo tedaj menjavanje različnih ritmičnih odstavkov, s ponavljanjem najizrazitejšega pa pisatelj tudi po ritmični plati vzdržuje enotnost svojega dela. Prav Cankar bi nam imel v tem oziru povedati izredno mnogo.

Kakor ni mogoče reči, da je slovenski govor trohejski ali amfibraški — takšne so le njegove posamezne besede — tako tudi za slovenski prozni ritem nimamo edino zveličavnega vzorca ali tipa. Naš prozni ritem je tako bogat ali reven, kot sta bogati ali revni naše doživljanje in naša ustvarjalna ali interpretacijska sposobnost.

Janez Gradišnik

ŠE O NEDOLOČNIŠKEM PREDMETU

Zadnji primer v prejšnjem članku (JiS IV, 1) me je napeljal, da sem začel listati še po drugih poglavjih o nikalnici. Nekaj podobnega o rodilniku na začetku stavka je bilo namreč najti ob drugačnih primerih že v Slovenski slovnici III—IV v poglavju o nedoločnikovem predmetu (str. 89, § 146). Sestavljalci so dajali primere z *nedoločnikom* kot osebkom in kot predmetom in prilastkom. Niso si upali postaviti obveznega pravila, rekli pa so, da stoji nedoločnikov predmet pri zanikanem povedku 1. navadno v *tožilniku*, če je skupaj z nedoločnikom (Ni lahko zmeraj resnico govoriti; zmeraj resnico govoriti ni lahko. Saj te ne silim prodajati hišo; hišo prodajati te pač ne silim); 2. da je *zmeraj v rodilniku*, če stoji pred povedkom in je ločen od nedoločnika (Resnice ni lahko zmeraj govoriti; krivice ni nič kaj voljan popraviti). Sestavljalci resda pripominjajo: »Gornje pravilo ne izključuje drugačne rabe, vendar utegne služiti za oporo v dvomljivih primerih.«

Na prvi pogled je očitna sorodnost z mojim zgledom »Surovež žene ni le pretepel« (JiS IV, 3). Ali pa imajo sestavljalci tudi prav? Breznik je v navedeni razpravi o stavčni negaciji (str. 189) odločno zavrnil tisti del, ki terjja rodilnik, češ: »Ta zahteva ni seveda v ničemer utemeljena.« Vendar v zavrnitev ni navedel nič drugega kot zgled iz Jurčiča, ki ni posebno prepričljiv, ker je stavek nekoliko drugačen. Močnejši se Brezniku verjetno zdi drugi dokaz: »Zgledov,

kakršne navajajo tu sestavljavci, v slovstvu ni najti.« Za čudo pa se Breznik ni vprašal, kako da takih primerov ni. Odgovor je, mislim, dovolj lahko najti — ali, če se izrazim v nikalni obliki: Ne bo težko najti odgovor. Odgovor najti ne bo težko. Po pravilu Slovenske slovnice III—IV bi bilo prav tudi: *Odgovora ne bo težko najti*. Podobne stavke res večkrat beremo v našem novejšem pisanju. Kaj je tedaj narobe pri zadnjem primeru? To, da smo predmet sploh ločili od nedoločnika, od katerega je odvisen. *Nedoločnik in predmet, ki je odvisen od njega, spadata v stavku skupaj*; če ju ločimo, se samo izpostavljamo nevarnosti, da bomo zabredli v kako napačno obliko. V navedenem primeru nas zavaja analogija s primeri z *določnikom*: *Odgovora ne bo težko našel*, da pravimo tudi napačno: *Odgovora ne bo težko najti*. Breznik ima torej čisto prav, ko zavrača roditeljski predmet pri nedoločniku kot osebkku; dodajmo samo, da takih napačnih primerov sploh ne bomo pisali, če se bomo zavedali, da spadata nedoločnik kot subjekt in nedoločnikov predmet nerazdružno skupaj.

Sestavljavci Slovenske slovnice III—IV so v istem členu knjige (Nedoločniški predmet) govorili tudi o nedoločniku kot predmetu in prilastku. Breznik je njihovo pravilo o roditeljski zavrnil v četrtem poglavju svoje razprave, »Objekt pri infinitivu kot subjektu« (str. 187—190), vendar bi se ga bil moral dotakniti že v tretjem, kjer razpravlja pod naslovom »Negacija pri glagolih in imenih, ki se vežejo z infinitivom kot dodatkom« (179—187). Naj nekoliko povzamem njegova izvajanja. »Dognal sem,« pravi, »da se v slovanskih jezikih *pri vseh glagolih, ki se vežejo z infinitivom, postavlja objekt v genitiv*« (180). In nadalje: »Objekt v genitivu stoji pri tistih glagolih in imenih, ki se vežejo z infinitivom kot dodatkom.« Breznik je sam čutil, da je ta genitiv nekoliko nepričakovan, saj pravi: »Zanimivo je naposled vprašanje, *zakaj stoji tu objekt v genitivu*, dasi je neposredno odvisen od infinitiva in ne od povednega glagola ali imena v zvezi z *biti*.« Po analogiji dokazuje, da je »negirani povedek tako močen, da vpliva na objekt«. Pojav bi bil s tem razložen, ko bi nam vsakdanja raba kazala, da je res tako. Vendar primeri, ki jih Breznik nato našteva, človeka nekako ne prepričajo, in kolikor dalj jih prebira in premišlja o njih, toliko hujši dvomi se mu zbuja.

Že pri zgledih za objekt pri zanikanem povednem glagolu imamo včasih čuden občutek — ali je res vse prav, kar Breznik navaja kot pravilno? Recimo: »ta pa ni nehala, odkar je prišla, poljubljati *mojih nog*« — kaj ne bi bilo vsaj enakovredno »ta pa ni nehala, odkar je prišla, poljubljati *moje noge*«. Posebno še, če stavek obrnemo v »odkar je prišla, ni nehala poljubljati *moje noge*«. In naprej: »ali nimamo pravice, *kake sestre* s seboj jemati, ali nimamo oblasti, *ženske* s seboj voditi« — mar ne bi danes rajši rekli: »Ali nimamo pravice, vzeti *kako sestro* s seboj« in »voditi *kako žensko* s seboj?« Namesto nekdanjega »Da vas ne bodo učili delati *vseh tistih gnusob*« bi danes pač marsikdo zapisal »Da vas ne bodo učili delati *vse tiste gnusobe*«. Kako je to? Mar se nam je občutek za zanikanje tako spremenil, da negirani povedek ni več tako močen, kakor je bil? Poglejmo še naprej!

Na str. 185 daje Breznik zglede za objekt v roditeljski pri *imenih*, ki se vežejo z nedoločnikom: »Ako se pa (mož) zdajci ustavi, ne bodi dolžna svoje obljuje spolniti«, »nisi zmožen vrat za seboj zapreti«. Danes bi pač enako pogosto, če ne še pogosteje brali »ne boš dolžna spolniti svojo oblubo« in »nisi zmožen zapreti vrata za seboj«.

Zgledi, ki jih Breznik nadalje jemlje pri naših pesnikih in pisateljih, so taki, da človeku ves čas zbuja ugovore: skoraj vse, kar Breznik navaja kot

pravilno, se zdi današnjemu ušesu napačno, vse napačno pa pravilno. Že tole: »Vam se pač ne zdi primerno, izraziti mi sožalja« — kdo ne bo danes zapisal »izraziti mi sožalje«? In tako po vrsti: »Pozabil nisem palice vzeti; Tudi ni imel navade pokrivati si glave; ni bil namenjen, razložiti ji vseh podrobnosti; mojemu prijatelju ni bilo dano zadeti pravega *glasu*; meni pa se ni ljubilo zapustiti gugalnice; Od same lenobe se mu ni ljubilo kidati hleva; Lichtenbergu se ni posrečilo pridobiti priznanja v avstrijskem delu; vendar se mu ni posrečilo raztegniti lica v dobrovoljne gube« — v vseh teh primerih bi vsaj podpisani povsod rajši zapisal akuzativ: Nisem pozabil vzeti palico; ni imel navade pokrivati si glavo; ni bil namenjen, razložiti ji vse podrobnosti«, itn. Primer, ki ga Breznik navaža kot napačen — iz Župančiča — pa se zdi našemu ušesu povsem pravilen: »In danes moji pesmi dano ni / siroti eni vtolažiti jok.«

Kako tedaj? Breznik se gotovo ni motil, saj govoriyo zanj po vrsti skoraj vsi starejši slovanski pisatelji in pisci. Vrh tega se Breznik opira na enako stanje v drugih slovanskih jezikih, saj izrecno pravi: »Če je povedni *glagol* zanikan, stoji objekt v genitivu v vseh slovanskih jezikih« in »Enako imajo objekt v genitivu imena, ki se vežejo z infinitivom« (182, 185). Edini verjetni odgovor se tedaj zdi, da je tako v drugih slovanskih jezikih in da je *bilo* tako tudi v starejši slovenščini, v novejšem času pa se je začel občutek za take stavke spreminjati in tehtnica se je nagnila bolj k akuzativu. Zato ni nič čudno, da je Breznik našel »napačen« primer šele pri Župančiču!

Zdi se torej, da Breznik tukaj ni ubral povsem prave poti. Enako stanje v slovanskih jezikih, primeri iz starejšega slovenskega slovstva — oboje je premalo, če tega ne dopolnjuje še natančna raziskava današnje rabe. Seveda moramo biti pri tem nadvse previdni, ker so pisoci Slovenci v tem pogledu zelo negotovi, deloma tudi zaradi različnih trditev slovničarjev. Spominjamo se, kako je zapisal dr. F. Tomšič v svoji oceni Slovenske slovnice 1956: »Eno najbolj zapletenih vprašanj je, kdaj stoji v zanikanem stavku objekt v genitivu, če namreč objekt ni naravnost odvisen od predikata ali če je objekt odvisen od infinitiva, ki je v stavku subjekt. O tem so bila izrečena že različna mnenja... Takega vprašanja prav gotovo ni mogoče odpraviti z nekaj splošnimi ugotovitvami« (JiS II, 133). Tomšič je pač lahko nezadovoljen, vendar je razumljiva tudi previdnost sestavljavcev slovnice, saj se je v današnjem stanju težko znajti. Spričo »različnih mnenj« po slovnica h pišejo Slovenci prav različno, tako da se na novejšo literaturo in zglede iz nje ni zanesti. Ker spričo tega ne bomo vrgli puške v koruzo, nam ne preostaja nič drugega, kot da vendarle sežemo po zglede v sodobno pisanje (ali govor) in se skušamo pri tem držati 1. svojega občutka za pravilnost ali nepravilnost, 2. metode logičnega razčlenjanja, kakor jo je uporabil recimo J. Roš v svojem članku o vejici (JiS III, 21), ker bomo z njo prišli do živega večini navideznih nepravilnosti in izjem.

Kateri so tedaj glagoli, ki se tako vežejo z infinitivom kot dodatkom? Breznik jih našteva v razpravi dolgo vrsto z itd. na koncu in dodaja še zveze s temi glagoli, »ki izražajo isto« (nimam moči = ne morem, nimam pravice, ne spodobi se mi, nimam oblasti). Slovenska slovnica III—IV (str. 90) pravi nekoliko drugače: našteva glagole »moči, marati, smeti, hoteti, znati, vedeti, začeti, nehati, želeti, misliti = nameravati in treba je«, češ da je pri takih glagolih nedoločnik tako tesno povezan z zanikanim povedkom, da izgubi svojo samostojnost. Po pravilih bi moral biti predmet v tožilniku, zavoljo te povezave pa je v rodilniku — tako pravi slovnica III—IV. Za zglede daje — recimo — stavek: Ne morem napisati članka.

Če skušamo glagol »morem« v tem stavku nadomestiti z drugimi spredaj naštetimi, vidimo, da se oblika stavka ne spremeni, zmerom ostaja predmet v rodilniku. Očitno so sestavljavci dobro tehtali, preden so zapisali svoje primere. Nekoliko zdvomi človek že pri nekaterih izmed številnih Breznikovih glagolov, vendar se začnejo prave težave šele, ko poskusimo »morem« nadomestiti z »zvezami, ki izražajo isto« (181), in pri imenih, povezanih z infinitivom. Kaj bomo res rekli »Nimam oblasti (pravice) napisati članka« ali »Ni mi dano napisati članka«? Po današnjem občutku bo pač skoraj vsakdo na teh mestih zapisal akuzativ: *Nimam oblasti . . . napisati članek*. Isto velja za primere, ki jih Breznik dodaja na str. 186, namreč glagol »ne biti«, če zanika potrebo ali možnost kakega dejanja (ni mogoče, ni dovoljeno), in *metaforično* izražanje potrebe ali možnosti: ne gre dovoliti, ne kaže spreminjati, se ne zdi primerno ipd. Kakor se zdi napačen že Breznikov zgled na str. 182: *nimam oblasti grehov odpuščati*, tako tudi menda ne bomo rekli: *ni mi mogoče grehov odpuščati*, ne gre mi, ne kaže mi grehov odpuščati — tu se nam kot prikladnejši zmerom ponuja akuzativ.

Poskusimo zadnji zgled uporabiti v raznih zvezah, ki nam narekujejo zdaj rodilnik, zdaj tožilnik:

Ne smem, ne morem, ne maram, ne umem, ne želim, ne mislim, nočem, ne znam, ne začnem — *grehov odpuščati*.

Nimam pravice, nisem dolžen, nisem zmožen, nimam navade, nimam oblasti, ne čutim se zmožen, nisem pozabil, nisem namenjen — *grehe odpuščati*. Ni mi dano, ne posreči se mi, ni mi mogoče — *grehe odpuščati*.

Ali z drugačnimi zgledi:

Ne smem, ne maram, ne mislim itn. — *ustvariti velikega dela, narediti izjeme, spregledati predpisa*.

Nimam oblasti, nisem dolžen, nisem zmožen itn. — *ustvariti veliko delo, narediti izjemo, spregledati predpis*.

Ni mi mogoče, ni mi dano itn. — *ustvariti veliko delo, narediti izjemo, spregledati predpis*.

Seveda bi bilo drzno po teh malo primerih postavljati že pravila, vendar se zdi, da nam te tri skupine kažejo sledeče zakonitosti današnje slovenščine:

1. Moč zanikanega povedka sega do predmeta samo pri nekaj *glagolih*, ki se vežejo z nedoločnikom.

2. V nikalnih stavkih, kjer je nedoločnik povezan z *imeni*, ostaja predmet v tožilniku.

3. Enako ostaja predmet v tožilniku v zvezah glagola »ne biti«, kadar ta zanika možnost ali potrebo kakega dejanja.

Te zakonitosti imajo, bi rekli, psihološki temelj v tem, da so zgledi pod 1. tisti, kjer je zanikani glagol *neposredno* povezan z nedoločnikom in zato nikalna moč »sega« do predmeta. Zgledi pod 2. so *posrednejši*, vrinjeno je še »ime«, v zgledih pod 3. pa gre vrh tega še za brezosebno rabo, ki že sama po sebi narekuje, da se zanikovanje omeji le na skupino ob nikalnici.

Pri zgledih pod 2 in 3 stavek tudi lahko spremenimo v podredje s podrednim veznikom »da bi« (Nisem zmožen, da bi ustvaril veliko delo), medtem ko pri zgledih iz 1 tega ne moremo storiti.

Izmed Breznikovih zgledov moramo priznati tiste, kjer je *nedoločnik neposredno povezan z nikalnico ni* (ni najti, ni čuti ipd.: »...in esov v njega pesmih najti ni«). Nekoliko negotovi smo že pri »ni mogoče«. Gregorčičev zgled »Njegovih čud na sveti / mogoče ni prešteti« bi se navsezadnje prav tako lahko glasil (v prozi) »Prešteti njegova čuda na sveti ni mogoče«. Zato

se zdi, da je imel Stritar vendarle pravi občutek, ko je zapisal (po Brezniku napačni) stavek: »Ljubezen čisto prepovedati pesnikom nij mogoče«. Neroden je le besedni red, ker zavaja v nejasnost — to lahko razumemo, češ da pesniki ne morejo prepovedati ljubezni. Drugače pa se današnjemu ušesu zdi kar dobro: »Ljubezen pesnikom čisto prepovedati ni mogoče.«

Značilen je Breznikov zgleđ metaforičnega izražanja: »Pa tudi otroku ne gre dovoliti vsake porednosti.« Na prvi pogled se zdi roditelj čisto v redu. V resnici pa imamo spet nejasen stavek z zmedenim besednim redom. »Otroku ne gre« bi lahko razumeli tudi kot »otrok ne sme«; jasneje bi bil stavek povedan takole: »Pa tudi ne gre otroku dovoliti vsako porednost«, s tožilnikom, kakor lahko rečemo: »Dovoliti otroku vsako porednost, to vendar ne gre« ali podobno za prejšnje: »Pesnikom ljubezen čisto prepovedati, to ni mogoče«, »Prešteti njegova čuda na sveti — to ne gre, to ni mogoče«. Samo še izpustimo nepotrebni »to«, pa imamo nikalni stavek s tožilnikom ob nedoločniku.

Za nekatere besede bi bilo treba posebej preiskati, k čemu se bolj nagibljejo. Recimo »*nehati*«, ki si ga nisem upal zapisati v prvo skupino, ker se mi zdi, da bi enako lahko šel v drugo: ne neham umivati nog — ali: ne neham umivati noge? Podobna izjema je zveza »*ni treba*«, ki bi morala imeti (ker je med tistimi z brezosebno rabo) akuzativ, pa ima genitiv: ni treba pisati članka. Kako šibek je že ta vpliv nikalnice na predmet, kaže čisto podobni »ni potrebno«, ki se zdi kar dober z akuzativom: Pisati članek že danes ni potrebno.

Kadar ločimo tisto, kar spada skupaj, se zbuja dvomi in nastajajo drugačne (lahko rečemo napačne) oblike. Če zapišemo stavek v obliki »Palice nisem pozabil vzeti«, nas zavaja podobnost s stavkom »Palice nisem pozabil«, da se nam zdi roditelj primernejši, dokler stavka ne zasučemo v »Nisem pozabil vzeti palico«. Podobno: »Velikega dela mi ni mogoče ustvariti« — v drugačnem zaporedju pa: »Ni mi mogoče ustvariti veliko delo«, kakor »Nemogoče mi je ustvariti veliko delo«.

Ocene in poročila

OB PREGLEDU HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Iz razumljivih razlogov bom spregovoril samo o hrvatskem delu Ravbarjeve zanimive in koristne knjige,¹ in sicer seveda predvsem o novejši hrvatski književnosti.

Knjiga Miroslava Ravbarja nima pretenzij, da bi bila znanstveno delo v navadnem pomenu besede; gradiva ne zajema raziskovalno, analitično, temveč sintetično, pregledno. Preprosteje povedano, hoče biti učbenik in ravno od te plati jo je treba tudi oceniti.

Takoj naj pripomnim, da je hrvatska književnost v nji obdelana tako po svojem pomenu kakor tudi po zadnjih rezultatih vede o književnosti. In ko smo že pri tem, je treba z zadoščanjem poudariti, da je imel avtor v glavnem pri roki vse, kar je veda ugotovila kot dejstvo. V tem smislu je Ravbarjev učbenik delo, ki je dobro informirano in obenem dobro informira svoje povečini mlade bralce o stanju in uspehah hrvatske književnosti. (O drugih književnostih bo mogoče povedal svoje mnenje kdo, ki je bolj poklican.)

Dolga je vrsta prednosti tega dela, od grafične opreme do razporeditve gradiva. Avtor se je pri periodizaciji držal že ustaljenih potov. Obdobje noveše književnosti,

¹ Miroslav Ravbar, Pregled hrvatske, srbske in makedonske književnosti. Založba Obzorja, Maribor 1958. Str. 456.